

Falchs

44

Grup de divulgació
de la història de Fals

FULLS DE DIVULGACIÓ DE LA HISTÒRIA DE FALS

GENER 2008, NÚMERO 44

Temps de guerra

ELS ANTECEDENTS

La nostra contrada no va quedar al marge dels canvis profunds i de les tensions que van afectar al país abans de l'esclat del 36. Les noves ideologies que es van desenvolupar a partir de finals del segle XIX tenien en comú el desig de transformar la societat, per tal de fer un món més just. El socialisme, l'anarquisme, etc, eren expressions d'aquesta utopia i, emprant estratègies diverses, buscaven aconseguir la igualtat entre les classes socials i la modernització d'una societat profundament ancorada en la religió i la tradició. La promoció personal a través de l'educació, l'organització dels proletaris en sindicats i partits, i en últim cas la revolució, eren els mitjans emprats per aconseguir aquests fins. Si bé les classes més desfavorides van simpatitzar amb les noves idees, els amos de la terra i del capital, les institucions de l'estat, i l'Església, van oposar-s'hi, perquè van veure amenaçats els seus privilegis. La societat es va dividir doncs, en esquerres i dretes, i al final el conflicte va acabar en una dramàtica guerra civil.

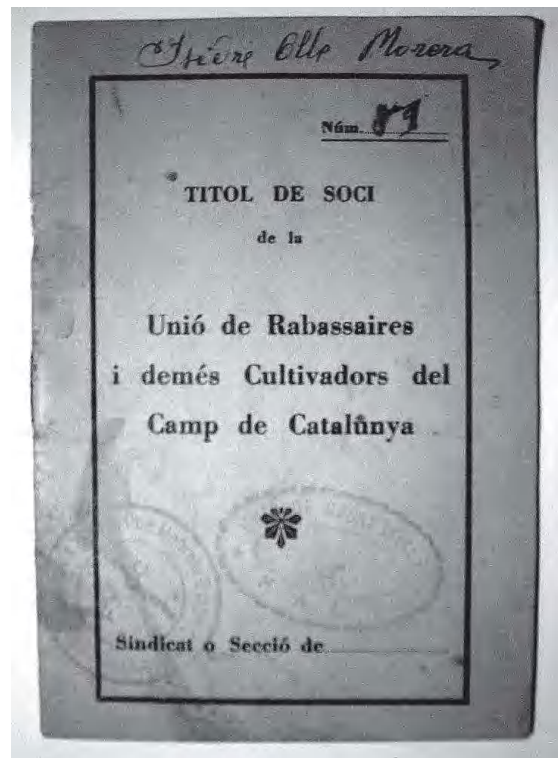
Encara que la situació al camp en general no era tan crispada com als centres industrials, els pagesos sense terra havien anat prenent consciència que eren víctimes d'una injustícia ancestral i van començar a reclamar millores en els contractes d'arrendament, reclamació que es va anar fent més radical i va acabar amb el clam de "la terra pel qui la treballa". Els parcers més decidits van organitzar-se i van crear associacions i sindicats per la defensa dels seus interessos, mentre que els propietaris també van crear les seves pròpies organitzacions, com per exemple l'Institut Agrícola de Sant Isidre. El sindicat majoritari era la Unió de Rabassaires, que reivindicava la millora dels contractes d'arrendament i la possibilitat d'adquirir la terra en determinades condicions. Esquerra Republicana va donar suport als rabassaires i va proposar la Llei de Contractes de Conreu.

Des de l'any 1921 funcionava a Fals un sindicat dels pagesos anomenat "Sindicat Agrícola de Fals". Més que un ens polític era una associació per facilitar als socis la compra de guano i llavors en condicions més favorables. El Sindicat tenia uns estatuts aprovats pel Govern Civil i una junta que s'anava renovant. L'any 1936, el president era Isidre Vilà, de cal Regueret, i el secretari, Josep Baraldés, de cal Baraldès. Als inicis, el Sindicat tenia un magatzem a prop de l'estació de Rajadell, uns anys després va adquirir cal Cistaller, una casa deshabitada del Raval.

En sintonia amb els vents que corrien, la gent de Fals estava llavors força polititzada; alguns assistien a reunions i mítings a Manresa i, els diumenges després de missa, els pagesos es congregaven a la Sala Tinai per parlar de política. Va arribar el 1931 i es van convocar eleccions municipals. Van guanyar les esquerres gairebé a tot arreu, i el 14 d'abril es va proclamar la república. El 1932 es va aprovar l'Estatut d'Autonomia de Catalunya i Francesc Macià va ser escollit president de la Generalitat.

El novembre de 1933 es va produir la victòria electoral de les dretes a l'estat espanyol, si bé a Catalunya les esquerres van aguantar. El 14 de gener de 1934 hi van haver eleccions municipals. Globalment, a Fonollosa van gua-

nyar els partits d'esquerres. A Camps i Fonollosa van prevaler els partits de dreta, però els vots de Fals van decantar la balança cap a l'altre cantó. L'explicació s'ha de buscar en la composició sociològica dels diferents nuclis del municipi; a Camps i Fonollosa hi havia majoria de cases de propietaris i la població dispersa, mentre que al cens de Fals hi havia bastants més parcers que propietaris. Aquest predomini era màxim al Raval i les seves rodalies. Els "ravalencs" eren tots rabassaires i majoritàriament van donar suport a les esquerres. Per cinc vots a favor i un en blanc, Valentí Ibáñez Llobet, de cal Jepic, va ser proclamat alcalde del municipi el febrer de 1934. Com a regidors hi havia dos homes més de Fals, Joan Espinalt Sala, de cal Vicenç, i Pere Bastardas Junyent, amo del mas Bastardes. En la primera sessió del Ple, es va proposar suprimir la creu que adornava l'escut del municipi, ja que la constitució republicana tenia un caràcter laic, i substituir-la per les quatre barres de l'escut de Catalunya. La mesura es va aprovar amb el vot en contra del Bastardas, que era representant de la dreta. En la mateixa línia, el juliol d'aquell any es va secularitzar el cementiri de Fals, que va passar de la parròquia a ser de titularitat municipal. El rector va fer constar en acta la seva protesta. Les autoritats van canviar també l'enterraments; van fer dimitir a Domingo Massana, que simpatitzava amb la dreta, i van posar-hi a Salvador Torras, de cal Francisquet, que es decantava per l'esquerra.

Carnet del sindicat rabassaire

A Catalunya, el partit dominant era Esquerra Republicana, i el president Companys encapçalava la Generalitat. El nou Govern republicà va donar via lliure a lleis que provocaven molta controvèrsia entre els d'un i altre bàndol, com per exemple la Llei de Contractes de Conreu, que va ser aprovada pel Parlament l'11 d'abril de 1934. Aquesta

lleï però, va ser anul·lada pel Tribunal de Garanties Constitucionals, argumentant que Catalunya no tenia competències en el tema. El 6 d'octubre Companys va proclamar l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola. Molta gent va sortir al carrer en defensa de la Generalitat. Els rabassaires de la comarca es van concentrar a Manresa. Seguint ordres de Madrid, l'exèrcit va intervenir, es va suspendre l'Estatut, la major part d'ajuntaments van ser destituïts, i els membres del Govern, amb el president Companys al davant, van ser detinguts i empresonats. La repressió va afectar a molta gent; a Manresa van ser detingudes més de 500 persones, i a finals d'any, el nombre de presos polítics de Catalunya passava dels tres mil.

Un pagès de Callús, casat amb una noia de Fals, va escriure aquesta carta des de la presó als seus parents, que és una bona mostra de l'ambient que es respirava.

...l'últim diumenge a la tarda la vaig passà al cuartel de la guardia civil fins a les 8 del vespre, després de la consegüent pallissa me acompanyaren a la presó, dienme que a l'endemà de matí podria tornar a casa (...) un cop aquí dins, de seguida vaig trobar de Sampedor el Manel pubill, el Celestí, el Sucarrat, el Sidro Figuera, de Sant Joan també ni ha molts, el Brinquis, el Sereno i d'altres que no'm recordo, el de cal Vicens de Fals que fem petà alguna xerrada, el Canonge que li falta el dit gros de la ma (...) per ara no'm falta res, ja u diria, un pa petit i un collé de escudella a mig dia, i un altre al vespre que ens donen per tot lo dia, i bon profit (...) dona recors al cuñat Joan i digali que estic molt divertit amb tants rabassaires, tot sovint en jutjen algú, pro com que ningú a fet res, tot es perdona (...)

Així doncs, l'acció de govern del nou ajuntament va durar poc. A ran dels fets d'octubre va ser destituït per decret. El 29 d'octubre es va constituir una comissió gestora a l'ajuntament i aquesta va escollir alcalde, per sis vots a favor i un en blanc, a Josep Grau Iglesias, del Grauet, el qual ja havia ocupat el càrrec abans del triomf de l'esquerra. L'altre representant de Fals era Joan Subirana, el propietari del mas Serra. Els primers acords del Ple també van estar carregats de simbolisme; es recupera el segell amb la santa creu de Fonollosa, i Salvador Torras, el fosser republicà, ha de plegar i lliurar les claus del cementiri a Domingo Massana. El gener de 1936, Josep Grau va cedir la vara d'alcalde a Mariano Serarols Valldevilaramó, un propietari de Fonollosa.

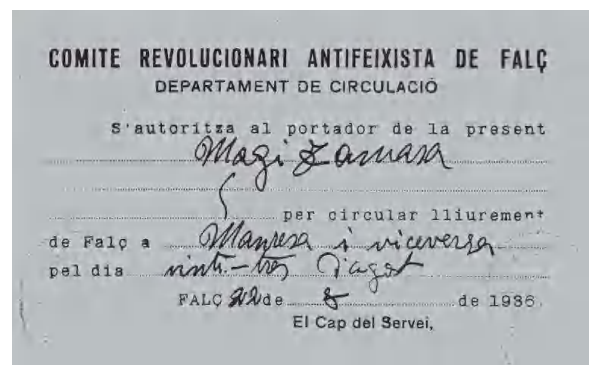
La truita va girar el febrer de 1936. Hi va haver noves eleccions i van guanyar clarament els partits del Front d'Esqueres. De seguida es va restituir als seus llocs els regidors elegits en les eleccions municipals de 1934. Valentí Ibáñez va tornar a ser l'alcalde i, naturalment, la primera acció de govern va ser canviar el segell municipal, l'enterraments, i comprar una bandera republicana a cal Jorba. L'ajuntament restaurat va continuar el seu programa municipal, que passava per dotar als pobles de serveis com el telèfon i l'electricitat i, sobretot, d'escoles. El 10 de maig s'acorda comprar a Josep Casas un terreny per construir les noves escoles de Fals. Després de diverses reunions amb els veïns, es queda en fer el nou col·legi a prop del Raval i mantenir en funcionament l'escola vella del Molí

de Boixeda, pels habitants de l'Altre Pla. No es van arribar a comprar els terrenys de Fals, en canvi sí que l'ajuntament va adquirir 2.500 m² a Fonollosa i 3.000 m² a Camps.

Mentrestant la política a nivell nacional s'estava escalfant, i a primers de juliol un decret del Govern va fer plegar als dos regidors de la Lliga Catalana, Pere Bastardas i Gabriel Calsina, i els va substituir per dos d'Esquerra Republicana. El 18 de juliol, la major part de l'exèrcit espanyol va decidir rebel·lar-se i salvar la pàtria, amenaçada, segons els militars i alguns partits de dreta, pels rojos i separatistes que governaven el país. Aquest cop d'estat, que semblava que seria qüestió de dies, es va convertir en una sagnant guerra fratricida que es va allargar gairebé tres anys, i que va acabar deixant la nació exhausta, una pila de morts, i el país dividit entre guanyadors i perdedors.

L'AIXECAMENT MILITAR

La confusió va ser notable els primers dies després de la revolta militar, ja que una part del país es va posar al costat de l'Alzamiento Nacional, mentre que l'altra es va disposar a defensar la república amb tots els mitjans. A Catalunya el cop d'estat va fracassar, gràcies a alguns cosos lleials a la república i a voluntaris dels partits i sindicats, que havien aconseguit armes per a defensar-se. La Generalitat va perdre el control de la situació, que va estat dominada en un principi pels anarquistes de la C.N.T. Aviat però, un pacte entre Esquerra Republicana i els anarquistes van permetre controlar el desordre i preparar-se per a una guerra desigual, que havia de durar gairebé tres anys. Pactes similars es van donar en tots els pobles i ciutats, constituint Comitès de Milícies Antifeixistes. Aquests dies de juliol van estar caracteritzats pel caos més absolut. Els elements més extremistes es van dedicar a la destrucció sistemàtica del patrimoni de l'Església, i a assassinar a religiosos, propietaris, i opositors polítics. Els comitès no van poder o no van voler aturar aquests excessos.

Passi del Comitè

A Fals, la defensa de la república va anar a càrrec del "Comitè Revolucionari Antifeixista de Falç". Tenia un "Departament de Circulació" que s'encarregava de donar els permisos o salconduïts per viatjar d'un poble a l'altre. Altres funcions del Comitè eren confiscar els aliments emmagatzemats en les cases dels propietaris, i vetllar per l'ordre pú-

blic. El Comitè no va ser capaç de garantir l'ordre, i els dies següents a l'aixecament militar van ser ben lamentables. La nit del 21 de juliol va pujar un grup d'homes, es creu que de Sant Joan, i van calar foc a l'església parroquial de les Torres de Fals. El foc va destruir el valuós altar major, d'estil barroc, fet de fusta recoberta amb pa d'or. També es van cremar els altres altars, els bancs, la trona, els confessionaris i els ornaments religiosos. L'arxiu parroquial que es guardava a la rectoria també va ser objectiu dels vàndals. S'ignora com era exactament, perquè ja havia sofert algunes mutilacions durant les guerres carlines, però probablement constava de la sèrie completa dels llibres sacramentals, és a dir, llibres de baptismes, matrimonis i òbits, des de finals del segle XVI fins el moment, a més de llibres d'actes notariais, llibres de les confraries, lligalls de testaments i capítols, etc. Aquests documents parroquials són una de les eines principals dels historiadors, i amb la gran foguerada dissortadament vam perdre una part irrecuperable de la història del nostre poble.

Soldat republicà

L'incendi va durar gairebé tres dies, perquè ningú va acudir a apagar-lo, i a part de les destruccions del mobiliari esmentades, va deixar l'edifici malmès i la teulada ensorrada. Sembla ser que els membres de l'escamot van endur-se en dos sacs algunes peces de metalls valuoses i les van dipositar a la seu del comitè local de Sant Joan. No se sap on van anar a parar aquestes joies, probablement van ser foses. Una setmana després, una altra colla va venir en un camió i va saquejar i cremar el mobiliari de l'ermita del Grau. La marededéu es va salvar de la destrucció, perquè la família del Grauet la va treure i la va amagar en un forat al bosc. De tornada, es van aturar a la Creu, van lligar la part superior de la columna amb una corda i, tibant entre tots, la van fer caure a terra.

A més de les destruccions materials, hi va haver assassinats de persones. El 31 de juliol a la matinada, un escamot d'execució va trucar a la porta del mas Serra, demanat pel

propietari, el senyor Joan Subirana Casas. Van dir-li que se l'havien d'endur detingut a Sant Joan per tal d'interrogarlo. El seu fill gran, el Lluís Subirana Viladoms, de 17 anys, va dir que ell anava amb el seu pare, passés el que passés. Se'ls van endur amb un cotxe i els van matar amb arma de foc a poca distància de casa, al costat del camí que anava del Pla de la Vila a la carretera. Després de la guerra es va erigir prop del lloc de l'execució un monument en memòria d'aquest fet. Joan Subirana havia estat regidor del municipi en representació de Fals diverses vegades i també alcalde entre els anys 1917 i 1920. Se suposa que el van eliminar per les seves idees polítiques. El 24 d'agost, a dos quarts de sis de la tarda, Tomàs Oller Pla, de 65 anys, amo del mas Torreblanca, anava cap a l'era de casa seva amb un carro carregat de garbes. El van anar a trobar uns desconeguts i el van matar a trets.

El 13 de setembre va tocar el torn a Josep Grau Iglesias, l'amo del Grauet. Havia estat alcalde del municipi durant el període comprès entre els anys 1930 i 1934, i també durant els mesos que van seguir els fets d'octubre de 1934. No gaudia de gaires simpaties de part d'un sector del poble a causa de les seves opinions polítiques i de la postura que havia pres respecte a l'enfrontament entre els propietaris i els rabassaires.

Una mica abans de fer-se clar, uns homes que van baixar d'un camió van trucar a la porta del Grauet. Qui eren aquests homes? El conductor del camió era Genís Pessarrodona Daura, àlies el Pipes, natural de Sant Mateu i resident al carrer del Pou de Sant Joan de Vilatorrada. Anava acompanyat de Pedro Moraleda Rodríguez, Pedro Serrano Martínez i de dos companys més del Comitè. Venien a buscar el Josep Grau per endur-se'l a declarar a les oficines de Sant Joan, però no cal ser massa malpensat per sospitar que les seves intencions eren unes altres, i que el pobre Josep tenia escasses possibilitats d'arribar viu a l'interrogatori. Deixem però, que ens expliqui què va passar amb les seves pròpies paraules Clara Grau Pregonas, testimoni presencial dels esdeveniments:

...per allà les set del matí van venir. Tot plegat el gos es va posar a lladrar. Llavors el pare va sortir al terrat i va veure una colla d'homes. El "jefe" els deia on s'havien de posar, llavors el pare va dir a la mare -"ja són aquí, digue'ls que no hi sóc"-, i el pare va marxar cap aquest cantó d'aquí. Hi havia una teulada sobre un cobert que hi havia, i llavors el "jefe" va venir a trucar a baix la porta i la mare va sortir i llavors aquell home deia -"obriu, obriu, que volem entrar"- i llavors la mare -"què voleu fer, a aquestes hores heu de venir?"-, i mentre deia això el pare s'escapava. Els que hi havia al darrera, al veure'l, li van tirar dos "tiros"; i el pare va marxar per allà, per aquella teulada. Es veu que el van tocar una mica al peu. Llavors el "jefe" que cridava que obrissin, en sentir els "tiros" es va pensar que s'escapava i va donar la volta cap allà la figuera, aquella figuera que hi ha aquí, i els que feien guàrdia a sobre d'aquella figuera, en veure aquell home que corria, li van tirar i el van matar, i el van deixar mort allà sota, i encara tenia la pistola dins les mans...

Així doncs, el Genís va ser víctima dels propis companys de l'escamot i va morir a l'instant, perquè el tret li

va encertar el pit. Aprofitant la confusió, el Josep Grau, mig coix, es va allunyar camp a través en direcció al Tatger. Allà va rebre els primers auxilis, i tot seguit va continuar la seva fugida en direcció a cal Xamal, Aguilar de Segarra, i finalment, Castelltallat. Bona gent el va acollir i va passar la resta de la guerra com a "emboscat", lluny del seu poble.

Tornem però, al Grauet. Veient el company mort, els altres van pensar que l'havien disparat des de la casa, però en fer-se de dia es van adonar que tot havia estat un error seu. El "Pipes" tenia 31 anys i va deixar vídua i quatre fills. La popular "Quica" era una de les filles que va deixar òrfenes.

Frustrats en veure que l'amo del Grauet se'ls havia escapat d'entre els dits, van fer pagar el seu mal humor a la seva família. Van endur-se la dona i els fills amb el camió a Sant Joan i els van tancar en una cel·la de detenció a la rectoria, que era la seu del Comitè. Després d'unes interminables hores d'amenaques i maltractaments, finalment els van deixar en llibertat. Mentrestant la casa havia estat ocupada i escorcollada. Diversos objectes van desaparèixer, així com les aus del corral.

Havent acabat la guerra, Pedro Moraleda Rodríguez, camioner de professió i militant de la CNT, va ser acusat d'auxili a la rebel·lió i d'altres delictes i va ser afusellat al Camp de la Bota.

Altres cases també van rebre la visita dels milicians, però no es va vessar més sang, ja sigui perquè el propietari havia fugit prèviament, o perquè alguna persona influent dins del Comitè va intercedir i va evitar-ne la detenció. Aquest cas es va donar a la Gabriela i a Oliveres del Pla, on el paper de Salvador Torras va ser decisiu. Això ens porta a plantejar la qüestió polèmica de quin va ser el grau d'implicació que van tenir els dirigents locals en les destruccions i assassinats dels primers dies de guerra. És generalment acceptat que no hi van tenir un protagonisme actiu, sinó que els delictes van ser l'obra de persones vingudes de fora. Els més crítics però, opinen que algunes de les persones que ocupaven càrrecs de responsabilitat al poble van veure amb bons ulls els fets i no van fer res per evitar-los.

El 16 d'agost, el secretari de l'ajuntament, José Martinez, va dimitir per motius de salut, un eufemisme, i va ocupar el lloc Andreu Claret Casadesús. El Claret era natural de Súria, però tenia una fusteria a Rajadell i estava casat amb una dona de Fonollosa. Era una persona instruída i durant la guerra va ser un personatge amb molta influència en la política local. Els seus detractors el fan responsable de greus malifetes. La biografia d'aquest home és ben curiosa; es va haver d'exiliar a França per evitar caure en mans dels franquistes, va fer fortuna a Andorra, i al cap de pocs anys ja estava en bones relacions amb els jerarques del règim.

Superada la caòtica situació de l'inici de la guerra, la Conselleria d'Interior de la Generalitat va decretar el dia 9 d'octubre la dissolució dels comitès de milícies anti-feixistes i la constitució dels consells municipals, on hi ha-

gués representants de tots els principals partits i sindicats d'esquerres. El Consell Municipal de Fonollosa va ser constituït el 19 d'octubre i estava format per 3 representants d'Esquerra Republicana de Catalunya (E.R.C.), 3 de la Unió de Rabassaires, 3 de la Confederació Nacional del Treball (C.N.T.) i dos del Partit Socialista Unificat de Catalunya (P.S.U.C.). El Consell estava presidit pel ciutadà alcalde Valentí Ibáñez, que era d'Esquerra Republicana, i hi havia dues persones més de Fals, Joan Espinal i Josep Font, ambdós de la Unió de Rabassaires. Segons l'acta del Ple, l'alcalde va ser escollit per unanimitat en mig de visques a la república i a la revolució per part de tots els presents. En el seu discurs d'acceptació, l'alcalde va dir que "....malgrat els moments difícils que estem vivint, procurarà posar tot el seu entusiasme i bona voluntat per a servir amb fidelitat els interessos del Municipi, de Catalunya, de la República i de la revolució, per tot lo qual prega als seus companys que l'ajudin i l'orientin amb tot el que els sia possible...."

El gener, el Consell va acordar suprimir dos dels tres membres pertanyents a la Unió de Rabassaires. Segons un informe tramès a la Generalitat, el 9 de febrer la Unió de Rabassaires encara no havia designat el seu representant.

LA GUERRA

Assalt de les forces republicanes

Una de les primeres determinacions que va prendre el Consell Municipal va ser executar una ordre de la Generalitat del 5 d'agost, que disposava que els béns d'aquells que havien fugit i s'havien passat al bàndol feixista havien de ser confiscats. Es va nomenar una Comissió d'Apropiaments formada per tres persones, una de cada poble, per recollir els mobles de les cases abandonades pels seus propietaris. El 5 de desembre se'n va fer una subhasta pública a la plaça, i segons alguns, se'ls van repartir entre quatre. El representant de Fals dins de la Comissió d'Apropiaments era Josep Font, i les primeres cases confiscades van ser Montconill, Campserver i la rectoria. El dia 16 de novembre es va comunicar als amos de Jaumeandreu, Grauet, Massana, i la Torre que es presentessin en el termini de cinc dies a l'ajuntament. Si l'amo no havia marxat, se'ls deixava conrear la part de les seves terres que necessitaven per la seva subsistència. El següent

acord del Ple Municipal del 8 de desembre de 1936 n'és un exemple ...s'acorda efectuar la incautació del Grauet, deixant però a la casa els familiars i donant-los terra per a poder viure...

Els parcers deixaven de pagar les parts i es quedaven tota la collita, com si fossin terres pròpies. Clar que tots havien de cedir la producció de blat, excepte el necessari pel consum i la sembra, a les autoritats, que el racionaven per tal d'alimentar els soldats i la població civil. La recollida d'aliments i la distribució del racionament es feia al local del Sindicat.

Refugiats del front d'Aragó

Abans de finals d'any, l'ajuntament va prendre l'acord de fer arribar el telèfon a cada nucli. La línia entre Rajadell i Fals va costar 2.500 pessetes i el primer aparell es va posar a cal Baraldés. La companyia elèctrica del Selga va ser intervinguda i va passar a mans de la Companyia Anònima de Manresa, que estava gestionada pels treballadors. A petició de l'ajuntament, la companyia va instal·lar quatre punts d'enllumenat públic al Raval, i es va comprometre a posar llum a totes les cases que ho demanessin, a un preu raonable. En aquell temps només tenia electricitat cal Requeret, que l'havia aconseguida gratis a canvi de cedir el terreny pel transformador.

Els dirigents van prendre altres mesures referents a l'ordre públic, com recollir les escopetes de caça de tots aquells que es consideraven dretans, i confiscar-los els aparells de ràdio, ja que era el mitjà propagandístic que utilitzava el govern de Burgos per difondre les notícies de la guerra vistes des del seu punt de vista i mantenir alta la moral dels "quintacolumnistes". Va quedar alguna ràdio descontrolada però, i al llarg dels tres anys del conflicte armat, les emissions nocturnes del general Queipo del Llano, donant compte dels avenços de les tropes nacionals i les desfetes de les republicanes, van circular de boca en boca entre les famílies simpatitzants amb el bàndol franquista.

La resta d'actuacions del Consell Municipal durant el temps de guerra no es poden precisar acuradament, perquè els llibres d'actes del Ple i la resta de documentació van desaparèixer coincidint amb l'entrada dels Nacionals. Segons testimonis orals, durant aquest període es van fer algunes obres públiques que feia molt temps que estaven projectades, com per exemple el camí carreter del Molí de Boixeda a l'estació de Rajadell. Per les obres d'aquesta carretera es va constituir l'agost de 1937, la "Junta de Veïns

de Falç". Cada veí va contribuir amb la mateixa quantitat, 100 pessetes. També es van fer obres de millora a l'escola que s'havia obert al costat de la Sala Tinai i es van eixamplar i pavimentar un parell de carrers del Raval. Per aquestes obres es van decomissar un parell de carretades de maons, que l'amo de Massana tenia guardats a prop de la seva bòbila.

Durant la guerra no hi va haver serveis religiosos al poble. L'església de Sant Vicenç i les ermites estaven cremades, i el rector Josep Miralpeix, tement per la seva vida, havia fugit, a peu i sense sotana, cap a Borredà, el seu poble, en esclatar la guerra. La Carmeta, la majordoma, va agafar un parcellet de roba i va refugiar-se a la Gabriela. Malgrat que la majoria de la gent era bastant creient, no es van celebrar ni batejos ni funerals. Hi havia el matrimoni civil i s'acomiaava els morts sense gaire cerimònia. La gent més piadosa es reunia d'amagat per resar algun rosari. El diumenge de Rams de 1937, es va una missa de difunts al mig del bosc per l'ànima de Tomàs Oller. Es va fer fins i tot una esquila amb el següent poema:

*Si aquest any no hi ha palmons
Què hi posarem als balcons?
-Un drap negre amb la creu blanca
I les creus dels finestrons?
--Féu-los amb sang, que no en manca.*

A mida que el front avançava, milers de refugiats civils es veien obligats a deixar els seus pobles i buscar acolliment dins del territori encara controlat per la República. A Fals van fer-hi estada diverses famílies de refugiats, procedents en la major part de Serinyena i altres llocs de l'Aragó. Els van ficar a l'ermita del Grau, a cal Xiscano, al Gorg Negre i a Jaumeandreu. Vivien amuntegats sense gaires comoditats, rebien el menjar del racionament, i alguns pidolaven palla per les cases. Com que els en van negar a cal Massana, es va fer córrer que ells eren els culpables de l'incendi de la pallissa, que es va declarar dos dies després. Alguns dels homes es llogaven per segar i altres feines. Es diu que eren molt bons fent anar la dalla. A la Mongia hi van viure unes dones, evacuades de l'Aragó, que tenien els homes lluitant al front. Tenien una colla de criatures i anaven en companyia d'un home vell, que sabia fer de sastre. Les refugiades van venir amb 3 o 4 mules, que es van anar venent per poder subsistir. Van ser evacuades uns dies abans d'entrar els nacionals en un dels darrers trens que van passar per Rajadell, carregats de soldats ferits i personal civil.

Al Gorg Negre s'hi estava una colla de dones soles amb un munt de criatures. Eren anomenades "les carbones", perquè aquest era el seu ofici. Se sap el nom d'una d'aquestes dones, perquè a l'Ajuntament hi ha una carta que hi va enviar, just després d'haver-hi passat el front, un home dit Manuel López, del poble de Barcia (Astúries), interessant-se per la seva muller Esperança Pérez Garcia, la qual havia estat evacuada amb 12 dones més de Madrid el 1936. Sabia que estava a Fals, però estava molt amoïnada perquè feia mesos que no en tenia notícies.

Mentre la vida a la reraguarda era més o menys plàcida, el front de guerra s'emportava els recursos i les vides del

jovent del país. No se sap que cap noi de Fals s'apuntés voluntari per anar a la guerra, però una bona colla van ser cridats a files. Alguns van incorporar-se, mentre que altres van optar per desertar i amagar-se als boscos. Eren els emboscats. Dormien en amagatalls, balmes i barraques, i la família els feia arribar queviures de manera dissimulada. De nits s'acostaven a casa i, quan podien, treballaven als trosos. Malgrat que hi va haver algunes denúncies, escorcolls en algunes cases i intents dels guàrdies d'assalt de capturar els desertors, el terreny era massa extens i emboscat i cap d'ells va ser detingut. Altres nois van optar per anar a defensar la república i una bona part d'ells no va tornar mai més a casa. Van morir en combat Antoni Moncunill Tomasa (cal Parcer), Josep Mª Espinalt Sala (cal Vicenç), Hermenegildo Jubert Serra (cal Gaietano del Raval), Ton Grau Soler (cal Mestre), Ramon Parcerisas Subirana (cal Bardissa), i Francesc Tomasa Codina (cal Miro). Altres van tornar a casa amb ferides de bala o metralla, com el Josep Fosas, de ca l'Agustí, o el Sebastià Fosas, de cal Colom Nou.

LA DERROTA

La batalla de l'Ebre va representar el darrer esforç bèl·lic seriós que va fer el Govern legalment constituït per intentar aturar l'exèrcit de Franco i evitar que entrés a Catalunya. Es van mobilitzar els darrers recursos materials i personals, inclòs la dissortada lleva del biberó, però no va ser suficient, i la guerra va entrar en la darrera fase. Els soldats republicans perdien terreny cada dia i reculaven cap a la frontera francesa. Era la retirada. Després d'ocupar Lleida i altres ciutats importants, el gener de 1939 s'acostaven a Manresa. El 20 de gener va fer nit a cal Baraldés el comandament d'un sector de les tropes en retirada. Portaven una cuina portàtil i alguns ferits i presoners, que van acomodar a la Sala Tinai. El 22 de gener les tropes franquistes van ocupar el vèrtex de cal Xamal, on va instal·lar la plana major el general Garcia Valiño, i es van desplegar a la part alta del Pla de Fals, seguint aproximadament les termes amb Rajadell. Encara es poden trobar al bosc restes dels abrics rudimentaris que van fer els soldats per passar la nit. Durant tot el dia van passar pel Pla grups de soldats que es retiraven. Anaven en petits grups i es trobaven en un estat lamentable, bruts, afamats i alguns gairebé descalços. En algunes cases es van aturar i van demanar menjar.

El matí del 23, els soldats van començar a avançar pel Pla, a recer dels marges de les vinyes, envoltant el grup de cases del Raval d'Oliveres. Aviat es van haver d'aturar perquè una metralladora republicana, instal·lada al cim de la Torre, feia foc. Una altra metralladora disparava des del cantó del Pedregar. Una estona més tard, l'artilleria va disparar contra la Torre. Els dos primers obusos van anar alts, però el tercer va encertar i va esmussar la part de dalt de la Torre. Els servidors de la metralladora van plegar veles i es van retirar en direcció a Manresa. Aquesta feble resistència no tenia altra finalitat que endarrerir una mica l'avenç dels nacionals, i guanyar temps per fer una retirada ordenada.

A l'altra banda del Pla de Fals, en un punt elevat de les Costetes, s'hi va situar una altra metralladora. Alguns dels

Municció de la metralladora de la Torre

impactes de les bales es van poder veure molt temps després a la paret nord de cal Cintó. Va passar que una bala disparada des d'aquesta metralladora va tocar un suboficial dels nacionals i el va matar. Es tractava de Joaquín González Alvarez, natural de Magor de Cepeda, sergent provisional d'infanteria. El seu cadàver va ser evacuat a llocs d'una mula a la reraguarda, i passant pel Tatger, els seus companys van manifestar el desig de donar una lliçó als que l'havien mort. No se sap del cert què va passar, suposadament els soldats que tenien la metralladora van ser envoltats i es van rendir. Van ser afusellats immediatament per venjar la mort del sergent. L'endemà, l'amo del Grauet va trobar els cossos de set soldats, i aquella tarda una patrulla els va colgar tots junts. Segons els testimonis, a un soldat li van treure les botes, que estaven en bon estat, i a un altre, un rellotge. Com que la tomba era poc profunda, aviat els animals i les pluges van descobrir una part de les restes, i encara avui dia, es troben ossos escampats dels dissortats soldats. Des d'aquesta feta, el lloc se'l coneix amb el nom del "Pla dels Morts". Els nois no meixien aquesta fi. Va ser un d'aquells episodis cruels que van sovintejar durant la nostra guerra.

Trinxera feixista prop del Tatger

L'Altre Pla, és a dir, el Pla de Montconill, també va ser ocupat aquell dia pels soldats nacionals que venien del cantó de Fonollosa. Als voltants de Jaumeandreu van morir en combat 4 o 5 soldats republicans. Van ser enterrats en dos fosses diferents, l'una a prop de la casa, l'altre més ençà de la capella de Sant Joan. A Subirana hi va haver un

Forces en retirada

altre episodi lamentable. Dos soldats republicans van arribar-hi al vespre, perduts i esgotats, i van demanar acolliment. El masover els va oferir la pallissa, però es va presentar una esquadra de regulars i se'ls van endur presoners. Un tros avall, al costat d'una barraca de vinya, els van afusellar. Els cossos de regulars, formats per "moros", anaven a l'avantguarda de les forces nacionals d'infanteria. Aquestes tropes colonials tenien molt mala fama entre la població civil, perquè de vegades es dedicaven al saqueig, però el seu comportament durant l'ocupació de Fals en general va ser correcte, ja que exceptuant la requisita d'algun ruc o mula, no van molestar a la població.

Després de la infanteria, van començar a baixar per la Costa de Pere Negre camions i peces d'artilleria, que van creuar el Pla i es van dirigir cap a Manresa, pel camí de Coll Baix. No podien avançar per la carretera de Calaf, perquè havien volat el pont del Molí de Boixeda. Mentre els soldats anaven ocupant les cases, una part de la població del Raval, dones i criatures principalment, van refugiar-se en una balma que hi ha sota cal Regueret i en altres amagatalls. Els emboscats van córrer a lliurar-se als nacionals, i van ser internats en un camp de concentració de presoners, a l'espera que s'aclarís la seva situació. Exceptuant la matança del Collet dels Morts i les baixes abans esmentades, l'ocupació de Fals va ser relativament tranquil·la. L'ajuntament va certificar el 1940 que al cementiri de Fals no s'hi havia enterrat cap soldat, ni cristià, ni musulmà.

En el "Parte de Operaciones" corresponent al dia 23 de gener de 1939, emès pel general Francisco Martín Moreno des del quarter general de l'exèrcit nacional, situat a Salamanca, es pot llegir el següent: En el dia de hoy ha continuado en Cataluña el avance de nuestras tropas que han logrado adelantar nuestras lineas en una profundidad media de 7 kms, encontrandose en las inmediaciones de la importantisima ciudad de Manresa, habiendo resultado inútiles los esfuerzos del enemigo para contener nuestro avance impetuoso, pues han sido vencidos hoy, como todos los dias, cuantas resistencias intentó poner a nuestra marcha victoriosa (...). En el sector central se han ocupado los pueblos de San Mateo de Bages, Fonollosa, Camps, arrabal de las Oliveras, Castellfullit del Boix y Pierola, y las posiciones de Camp Torras, vértices Jaume Andreu y Coll Baix, la Malera,.... (...) El número de prisioneros

de hoy registrados hasta la hora de dar el parte se eleva a 2152. Los muertos recogidos suman varios centenares y abundantisimo el material que ha quedado en nuestro poder.

Vista del Pla dels Morts

Aquell vespre la línia del front es va situar a la carena de Coll Baix, a les envistes de Manresa. El quarter general va desplaçar-se de cal Xamal a un refugi fabricat amb sacs terrers situat a les Costetes. En un camp situat al costat del mas Serra es va instal·lar un campament on van passar la nit nombrosos soldats. La resta va dormir al ras, com de costum, al costat de petits focuets que puntejaven la foscor. L'endemà, els nacionals ocuparien la ciutat de Manresa sense lluita. Es conta que, al capdavant de les tropes alliberadores que van entrar pel Pont de Sant Francesc hi anava l'Eudald Serravinyals, del mas Sant Andreu. Va fer l'entrada triomfal muntat dalt d'un cavall i portant una bandera espanyola. Començava el llarg període de la nostra història conegut amb el nom de la Postguerra.

LA POSTGUERRA

La primera acció que van fer les autoritats militars va ser nomenar una comissió gestora que substituís l'ajuntament roig. Van escollir com a alcalde provisional a Josep Grau Iglesias, qui ja havia estat al capdavant de l'Ajuntament abans de les eleccions municipals que van guanyar les esquerres el 1931. En entrar a l'ajuntament, ell i els seus regidors van poder constatar que tota la documentació dels anys de la guerra havia desaparegut i que la caixa estava buida. La primera mesura que van prendre va ser traslladar l'ajuntament des de la rectoria a l'antic emplaçament, i comprar una bandera espanyola als magatzems Jorba de Manresa. El 26 de març es va presentar l'antic alcalde, el Valentí Ibáñez, i va lliurar el "bastón de mando" i 9.770 pessetes en bitllets de la república.

Havent acabada la guerra, el nou règim va dictar lleis i disposicions que substituïen les que havien regit durant la república. Les institucions polítiques pròpies de Catalunya van ser eliminades i es va iniciar la repressió i depuració de tots aquells que haguessin estat addictes als "rojos". Els símbols republicans van ser ràpidament substituïts pels franquistes. Es van dedicar els carrers principals de

cada ciutat i poble al Caudillo i altres jerarques del règim. L'Ajuntament va gastar-se 138 pessetes en comprar crucifixos per les tres escoles del municipi i va encarregar una làpida de marbre amb flors de metall per "los caídos por Dios y España", que va ser col·locada a la plaça de Fonollosa. La cultura catalana va ser reprimida. El juny de 1939 el Governador Militar de Manresa va manar que, en el termini de sis dies, tots els rètols i cartells del terme de Fonollosa, redactats en català, havien de ser traduïts al castellà. El 10 d'agost de 1940, es va rebre a l'Ajuntament una circular del Governador Civil ordenant a tots els funcionaris municipals i els mestres de l'escola ...el uso exclusivo en actos y relaciones el habla del idioma oficial del Estado...

Cupons de racionament del pa

De seguida es va començar a recuperar el culte catòlic, que havia estat bandejat durant els anys de la guerra. El rector Josep Miralpeix, que havia fugit en esclatar la guerra, va tornar a ocupar el seu càrrec. El 18 de juny de 1939 es va fer a Fonollosa un solemne ofici pels "mártires hijos del pueblo caídos por la España Nueva", amb una gran assistència de gent. A prop del lloc on van ser assassinats, es va erigir un monument en memòria dels dos Subiranes, pare i fill. En l'esquela hi figuraven uns versets en homenatge a les víctimes:

(...)
*Pudo ver como su hijo
Con no menos valentia
Por los mismos ideales
Igualment que él moria
Como los buenos leales
Por él y Dios dio su vida*
(...)
*De tres ideales vivió
Fe, Familia y Tradición
Porque tuvo corazón
Para sí Diós lo llamó*

L'Ajuntament va enviar al Servicio Nacional de Regiones Devastadas y Reparaciones un pressupost per rehabi-

litar les esglésies i capelles de Fals que havien estat malmeses: per l'església parroquial 200.000 pessetes, per la rectoria, 30.000, per la capella de Sant Andreu, 6.000, per l'ermita de Boixeda, 8.000, per l'ermita del Grau, 10.000, i per la de Montconill, 6.000. En el ple del 27 d'agost de 1939, l'Ajuntament va acordar donar una ajuda econòmica simbòlica per reconstruir l'església de Fals, que tenia la teulada parcialment ensorrada i l'interior completament malmès. En pocs anys l'edifici va ser refet amb la col·laboració de tot el poble i l'aportació en diner i materials dels principals propietaris. Es van encarregar noves imatges i altars per substituir els que havien estat cremats el juliol de 1936. Els bancs de l'església van anar a càrrec de particulars, que van gravar-los amb el nom de la casa. Les campanes de l'església i del Grau havien desaparegut durant la guerra. Les noves campanes va ser beneïdes el dia de sant Vicenç de 1942. Els padrins del bateig de les campanes van ser el senyor Joaquín Rodríguez i la seva esposa Maria Lloveras de Rodríguez.

Monument dedicat a Joan i Lluís Subirana

La marededéu del Grau, que havia estat amagada en un forat al bosc durant el temps de guerra, va ser entronitzada de nou, amb una solemne processó expiatòria que va sortir de la parròquia. La processó anava encapçalada per cinc notoris falangistes del poble, armats de pistoles, que precedien a les autoritats civils i religioses i la guàrdia civil. Al seu darrere hi anava gairebé tot el poble, molts amb la corresponent camisa blava de la Falange i els corretjams. I és què força persones van voler congraciarse amb els guanyadors i es van apuntar al seu partit. Al municipi hi va arribar a haver 42 homes adherits al "Movimiento", mentre que la "Sección Femenina" comptava amb 22 afiliades. Valentí Vall de Fonollosa, mestre picapedrer i cap local de la Falange, va fer una rèplica de la creu de pedra que havia estat destrossada pels milicians. Es va pagar mitjançant una subscripció popular. El 18 de desembre de 1942 va ser beneïda.

Altres aspectes de la vida del poble també es van "nor-

malitzar" aviat. El Selga de Rajadell va recuperar la companyia elèctrica que li havia estat col·lectivitzada, i el juliol de 1939 ja va presentar a l'ajuntament la factura de la força que havia consumit l'enllumenat públic durant el temps que va ser desposseït de la seva empresa. La majoria de cases de Fals havien posat electricitat durant la guerra, perquè el preu de la instal·lació del comptador havia estat assequible. En recuperar l'empresa, el Selga va exigir a tots els abonats que paguessin de nou la instal·lació, amb l'amenaça de tallar-los el corrent si no ho feien aviat.

Els propietaris van recuperar les seves terres i van exigir als parcers el pagament de les parts que havien deixat d'abonar els anys dels rojos. Alguns amos van perdonar als seus parcers els endarreriments. A diferència d'altres pobles, es van respectar els contractes d'arrendament i no hi va haver expulsions de parcers, tret d'algun cas puntual com els masovers de la Torre, que van haver de marxar.

També es van regularitzar altres anomalies provocades pel pas del front. Per exemple, es trobaven per tot arreu armes i municions que havien abandonat els soldats en retirada. Eren un perill, perquè les bombes podien esclatar i causar un accident. El 1940 Josep Clotet, d'Oliveres de la Costa, va rebre l'encàrrec d'arreglar aquest material explosiu, rebent una gratificació de l'Ajuntament de 30 pessetes.

Després de la guerra el país estava exhaust. Per pal·liar l'escassetat que hi havia de la majoria de productes bàsics, el govern va instaurar un sistema de racionament, que va durar fins a començaments de la dècada dels 50. Per exemple, el 1944 la ració per persona era de 200 gr. de sabó, 100 g. de xocolata, 500 gr. de sucre, ¼ Kg d'arròs, 100 gr. de cafè, i ½ Kg de mongetes. El preu taxat d'aquests articles era: sabó 70 cèntims, xocolata 95 cèntims, cafè 1'20 pessetes, sucre 1'70 pessetes, i mongetes 75 cèntims. També estaven racionats altres articles bàsics com el pa, l'oli, les patates, la pasta de sopa, el bacallà o el tabac. Cada família rebia mensualment uns cupons, que es canviaven pels articles als magatzems designats per l'ajuntament. A Fals el racionament es repartia al Molí de Boixeda i al local de l'antic sindicat de pagesos.

En teoria la idea del racionament era bona, però a la pràctica no funcionava gaire bé a causa de la corrupció d'alguns funcionaris, que desviaven una part dels articles cap a l'estraperlo. Ja el juliol de 1939 el regidor Clarena, l'encarregat del repartiment del racionament, va rebre queixes d'alguns veïns de Fals perquè s'havien quedat sense el pa que els pertocava. És que el pa era l'aliment primordial, sobre el qual es basava la dieta de la postguerra. Al municipi hi havia tres forns, dos a Fonollosa i el del Molí de Boixeda, que subministrava el pa a Fals. L'Antoni Casellas pastava mensualment unes 500 racions de 700 grams cada una, que corresponien a 420 Kg de farina. Els pagesos estaven obligats a declarar la collita de blat i, després de descomptar el necessari pel consum propi i la llavor, havien de vendre-la a l'estat. Passava però, que mentre el preu oficial era molt baix, els estraperlistes en pagaven preus multiplicats. La temptació de desviar la collita als circuits no-oficials era molt gran. Per evitar-ho,

la llei del 24 de juny de 1941 amenaçava amb greus conseqüències als infractors. En els impresos de la declaració obligatòria de la producció de blat, hi figurava el següent avís: "La falsedad en las declaraciones constituye un delito de Rebelión Militar penada con reclusión perpetua a muerte". Els preus tan alts dels cereals en comparació amb el preu que es pagava pel vi, va ser la causa principal que va fer que s'arrenquessin les vinyes del pla de Fals i se substituïssin els ceps pels sembrats.

Els sous dels treballadors eren molts baixos en relació als preus i no estava permesa la protesta. El 1944, en el nostre municipi el sou d'un treballador agrícola anava de les 10 a les 13 pessetes, menjar inclòs. Però la situació a la ciutat era pitjor, i per pal·liar la misèria les autoritats van instaurar campanyes com "el dia sin postre" o "el plato único". Cada habitant de Fals havia d'ingressar una pesseta cada mes per aquest concepte.

Esquela dels assassinats al municipi durant la guerra

El racionament i l'escassetat afectava també altres articles de consum. Per exemple, l'octubre de 1944, la companyia Elèctrica Selga va dirigir un avís als abonats notificant que calia restringir el consum d'electricitat en un 20% en relació a l'any anterior, en cas contrari, se sancionaria els infractors amb talls de corrent des d'un fins a 20 dies. El febrer de 1945, Pau Puig va haver de suspendre el servei d'autobús de Fonollosa a Manresa, per manca de pneumàtics.

LA REPRESSIÓ

Mentrestant, l'aparell repressiu de l'estat passava comptes amb tots aquells que havien tingut un cert protagonisme en la causa "roja". La denúncia per part de qualsevol persona addicte al règim era tinguda molt en consideració i sovint era argument suficient per dictar condemes molt dures. La repressió a Fals va afectar, en major o menor mesura, a força famílies.

La major part dels joves del poble en edat militar van ser reclosos en un camp de concentració a Igualada. Les condicions de vida allà eren extremadament dures; literalment els mataven de gana. Per aconseguir la llibertat calia que la família presentés un aval que certifiqués que el sospitós no havia comès cap malifeta. L'aval l'havia de

signar l'alcalde o el cap local de la Falange. El rector també hi tenia veu i vot. Alguns nois van aconseguir l'aval al cap de pocs dies, però aquells que s'havien distingit per les seves idees d'esquerreres van passar-se moltes setmanes en captiveri, malgrat els precs dels familiars. Isidre Moncunill Planas, de cal Janet, va sortir del camp greument malalt i va morir poc temps després.

Just acabada la guerra, la guàrdia civil va començar a detenir les persones que havien ocupat algun càrrec a l'ajuntament o havien tingut alguna mena de protagonisme durant la guerra. Els més compromesos ja havien fugit a l'altra banda dels Pirineus, com l'alcalde Valentí Ibáñez o el secretari Andreu Claret, però la resta es va quedar al poble, perquè es fiaven de les declaracions de les autoritats, que deien que aquells que no haguessin comès delictes de sang no havien de témer res. Van pecar d'optimistes i una bona colla van ser sentenciats a penes de presó.

El cas pitjor va ser el de Joan Espinalt Sala, de cal Vicenç, militant d'Esquerra Republicana i de la Unió de Rabassaires, i regidor de l'Ajuntament des del febrer de 1936 fins el gener de 1937.

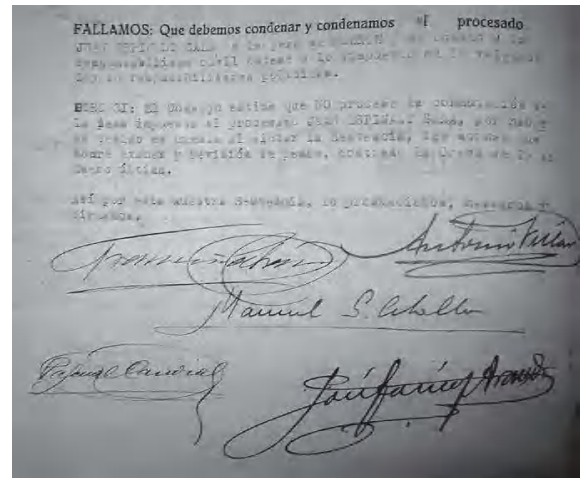
Va ser detingut a casa seva per la guàrdia civil el 2 d'agost de 1939, i en el registre que van fer, li van trobar una màquina de cosir i una escopeta. El mateix dia va ser internat a la presó de Manresa, on va ser interrogat per la policia. El 16 de febrer de 1940 el van portar finalment a declarar davant del Jutge. El van acusar d'haver estat regidor durant el període roig, d'haver participat en les confiscacions dels masos Campserver i Moncunill, i d'haver tallat i venut 120 pins i roures de l'heretat Canals de Sant Joan. L'acusat va acceptar les acusacions, però va dir a favor seu que els arbres els havia tallat seguint ordres de la Generalitat, i que no s'havia pas quedat els diners.

Mentrestant la maquinària judicial seguia el seu camí i diversos terratinents de Fals va ser cridats a declarar. No el van acusar de cap delictes de sang, però van dir que els primers dies de la revolució es passejava armat pel poble, fent servei de vigilància pel Comitè. També van corroborar que havia participat en els embargaments i que a casa seva havia tingut alguns objectes obtinguts en les subhastes dels béns confiscats, en concret una màquina de segar de Campserver i diversos mobles de Montcunill.

El consell de guerra sumaríssim es va celebrar el 29 de març de 1940. El tribunal estava presidit per Antonio Villar Alvarez, comandant d'infanteria, i en formaven part Manuel González Ceballos, capità de cavalleria, Francisco Cabañas Ruiz, capità d'infanteria, i Pascual Candial Tomás, tinent d'infanteria. El fiscal acusador va ser el tinent Antonio Rojero Baró, mentre que la defensa va anar a càrrec de l'alferes Antolín López Prendes. El judici es va celebrar a porta tancada i va ser molt breu, com de costum. Va ser acusat pel fiscal d'auxili a la rebel·lió, i ni l'acusat ni l'advocat defensor van tenir l'oportunitat d'intervenir. El mateix dia el tribunal va dictar sentència de mort, sense possibilitat d'apel·lació a una instància superior.

Uns dies després la sentència es va confirmar amb el "enterado"; i el 2 de juliol de 1940 Joan Espinalt va ser afusellat al Camp de la Bota. A l'igual que els milers d'afusellats,

l'informe forense oficial deia que la causa de la mort havia estat una hemorràgia interna.

Sentència de mort de Joan Espinalt

Altres pagesos del poble van tenir més sort, però no es van estalviar dels maltractaments de la policia ni de la presó, amb penes que anaven des d'alguns mesos fins a diversos anys. Salvador Torras, de cal Quet, va ser sentenciat a 20 anys, però el 1943 va aconseguir la llibertat provisional, després d'haver patit 1.618 dies de reclusió. Josep Baraldés, de cal Baraldés, va ser condemnat a 15 anys, dels quals en va complir 57 mesos a la Model i a la presó de Manresa abans de sortir lliure. Josep Font, de cal Jan del Molí, i Lluís Vilà, de cal Canonge, van ser sentenciats a mort, però van aconseguir que la pena fos commutada a 30 anys, i posteriorment, a 20 anys i un dia. Lluís Vilà va estat tancat 1.679 dies. Lluís Fosas Biosca, de cal Jan de la Roca, va rebre un càstig de 20 anys, i també Vicenç Font, de cal Resi, i Josep Calvet, de cal Ferran, van ser víctimes de la repressió. Tots ells van ser acusats de "rebel·lió militar", amb una bona dosi d'ironia, tenint en compte qui van ser els militars rebels.

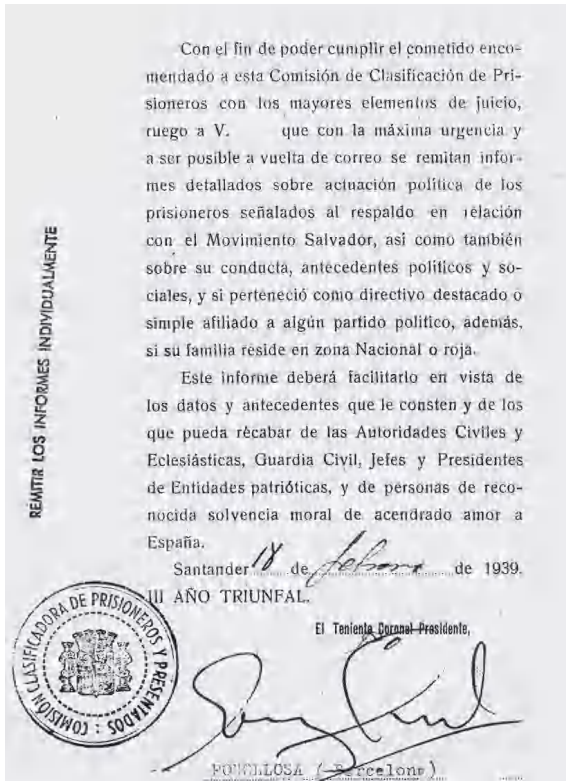
Després de les execucions massives dels anys 1939 i 1940, el Règim va afuixar la mà, i els presos es van poder beneficiar d'alguna amnistia. No els va ser fàcil sortir de la presó però, com n'és testimoni una comunicació entre el director de la Model i les autoritats locals que transcrivim a continuació. El 25 d'abril de 1943, el director de la Model, d'acord amb una llei del 10 de juny de 1940, va demanar a l'alcalde de Fonollosa, al Cap de la Falange, i al Comandant de la Guàrdia Civil, si tenien cap inconvenient que es concedís la llibertat condicional a un dels reclusos de Fals. Van contestar el 3 de setembre en aquest termes: Los suscritos (...) tienen el honor de manifestar a V.S. que el recluso (...) debido a su conducta durante el periodo rojo, que no es procedente que este individuo disfrute de libertad condicional. Siendo este proceder mas justo y recto según los antecedentes que hemos podido adquirir sobre el referido recluso. Dios guarde a V.S. muchos años.

Quan finalment aconseguen sortir de la Presó Model, no podien tornar a casa seva, sinó que estaven uns mesos

desterrats a Manresa, on s'havien de presentar a la policia periòdicament. Un cop rebien permís per tornar a Fals, passaven a ser controlats per la "Junta Local de Libertat Vigilada". Aquest organisme estava compost per l'Alcalde, el cap local de la "FET y las JONS", el "Jefe de Investigación de la FET", i el "Delegado Sindical", els quals feien un informe mensual de la conducta dels "rojos liberados" que gaudien de la llibertat provisional. Al municipi de Fonollosa hi havia 12 casos, més dos persones de fora que estaven desterrades aquí; Pilar Julian, a cal Pinsà, i Bautista Martínez, a cal Bardissa. La "Junta" va funcionar fins el 1952.

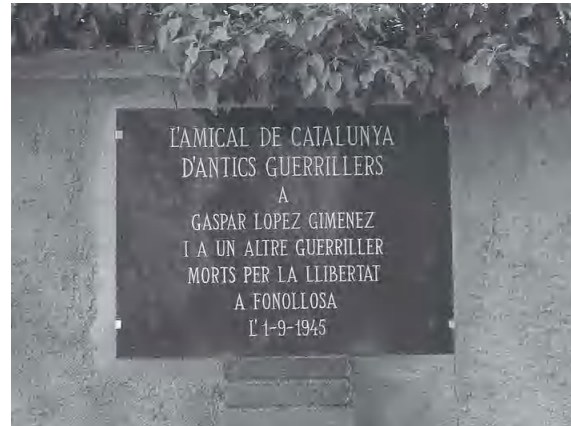
tat dels maquis, el govern estava preocupat per l'efecte desestabilitzador que provocaven. En aquest context s'ha d'interpretar la circular que va dirigir el Comandant de la Guàrdia Civil a l'Alcalde de Fonollosa el març de 1947:

(...) tengo la distinción de participar a V. que caso de que por parte de algún avión u otro medio de transporte, arrojaran o trataran de introducir en este término armamento o municiones con destino a elementos rojos, ruégole se digne comunicar a este Puesto con toda urgencia cualquier anomalía que observe en dicho sentido (...)

Sol·licitud d'informe polític

Encara que la guerra va acabar formalment el 1939, el règim de Franco va continuar la seva lluita contra els oponents polítics molts més anys. Mig milió van marxar a l'exili, mentre que els que es van quedar a l'interior del país van haver d'optar entre convertir-se en "apolítics" o seguir la lluita des de la més estricta clandestinitat. Es de destacar que hi va haver una minoria d'irreductibles que va continuar la lluita armada contra el franquisme; els maquis. Eren antics combatents republicans i havien contribuït activament a la derrota dels nazis a la segona guerra mundial. Tenien l'esperança que els governs aliats els ajudarien a desbancar Franco del poder, però els aliats els van abandonar, ja que van preferir la certesa d'una Espanya franquista abans que la incertesa d'un govern revolucionari d'esquerres. Durant el període de màxima activi-

Làpida dels maquis morts a Fals

Sense suport exterior i víctimes d'una repressió ferotge de la Guàrdia Civil i l'exèrcit, les partides de maquis van anar caient, l'una darrere l'altre. El 1945 la Guàrdia Civil va ferir de mort el maqui Gaspar López al Pla dels Manresans. El darrer maqui, el "Caracremada", va fer alguns cops de mà a Fals abans que el matessin el 1963.

EPÍLEG

De la mateixa manera que van ser injustos els crims i les destruccions de l'estiu del 1936, i els mals tractes que van patir algunes famílies pel fet de ser de dretes, també va ser injusta la mort dels joves que van ser cridats al front per defensar un govern escollit democràticament, i també van ser molt injustes les represàlies que van patir tants, pel fet d'haver defensat les seves idees i haver lluitat per una societat més igualitària. És cert que els dos bàndols en conflicte van cometre accions reprovables, però no s'ha de perdre de vista qui va començar la guerra i va trencar les regles de joc democràtic.

Al cap de tants anys es fa difícil jutjar les raons d'uns i altres, però el coneixement i el record dels horrors de la guerra que als nostres avis els va tocar viure, ens ha de servir a nosaltres per no caure en els mateixos errors i, com va deixar escrit el poeta Espriu, evitar el pitjor crim, la guerra entre germans.